

Становище

за дисертационния труд на доц. д-р Мартин Иванов на тема:

**Да плуваш срещу прилива:
Българските текстилни занаяти и прерастването им във фабрична индустрия,
1800-1912**

**за присъждане на научна степен “доктор на науките” по професионално
направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата**

от

доц. д-р Петя Славова, катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научно жури за присъждане на научна степен „Доктор на науките“, назначено със Заповед на Ректора на Софийски университет № РД-38-147 / 15.3.2021 г.

Представеният дисертационен труд е рядък и без преувеличение, изключителен по своя жанр, защото представя едновременно анализ на поставения проблем – този за едновековната трансформация на текстилните занаяти на прехода на два политически периода по българските земи (19-20 в.), но и директен достъп до обработените и систематизирани първични данни, въз основа на които се базира анализът. При това, не става дума просто за цитирана литература и извори, както обикновено се постъпва при подготовка на дисертации, а за систематизирани първични емпирични данни. Отражение на тази нетипичност на представения труд откриваме още в структурата на съдържанието, което е балансирано между представения анализ, разгърнат на около двеста страници и множеството приложения с обработени първични данни и цитирани източници и литература, представени на още около триста страници. Този подход към данните е илюстрация за академичната ангажираност на автора с количествените подходи, а приложението им се оказва в основата на много от приносните моменти в изследването.

Множество са достойнствата на представеното изследване, но от социологическа гледна точка, най-значим ми изглежда избраният методологически подход. Тук ще спомена основно трите стълба, въз основа на които той е изграден. На първо място, това е успешният опит за осмисляне на процесите, протичащи по българските земи през 19-ти век не през призмата на политическите и просвещенски борби, а чрез прочит на икономическите процеси, с фокус върху най-сложната, нееднородна, икономически и социално най-значима група от занаяти, отнасящи се до текстила. По този начин се

показват едновременно състоянието на занаятчийството, адаптивността му спрямо външните икономически и политически процеси и вътрешната му трансформация чрез превръщането му от „занаят по поръчка“ в „стоко-произвеждащ занаят“ (Хаджийски 1995), чрез отмиране на занаятчийски практики и/или пораждането на нови модели и съ-съществуването им с наследени такива. Периодът, пък известен в историографията като „Възраждане“, става познаваем чрез икономическите и трудовите процеси, които протичат в него. По този начин, представеният труд се заявява и като сериозна критика на доминиращото в историческата наука схващане за Възраждането.

Втората черта на подхода се състои в това, че разглежда развитието на занаятите не като пряко следствие на политическите процеси, а като имащи своя вътрешна логика, като автономна и самостоятелна сфера от обществения живот. Тези два аспекта на методологическия подход позволяват на доц. Иванов да формулира ясна и добре защитена в дисертацията теза, а именно, че първата вълна на модернизация на занаятите *„е не само по продължителна (завършва някъде около Първата световна война, а не с Освобождението), но е същевременно противоречива, криеща много „тъмни страни“, подводни рифове и рискове.“* (стр.6). Авторът не влиза в дискусия на понятията за модерност и модернизация, които използва многократно, но обосноваването на методологическия подход чрез секуларизацията на икономическата и на трудовата дейности върху примера на занаятите и еманципирането им като самостоятелна сфера в обществения живот, встрани от политическите процеси, прави употребата на тези понятия напълно защитена.

Третият стълб на подхода се основава на анализа на занаятчийството не като изолиран, локален и „вътрешен“ случай, а като вписан в глобални процеси, които протичат в Европа и не само. Авторът се позовава на тезата за „де-индустриализацията“ (стр.6-7), която в далечния Изток – обект на колонизация - води до упадък занаятите, които не успяват да се индустриализират, а западат под напора на вносните промишлени стоки. М. Иванов твърди, че по българските земи се наблюдава не-линеен процес, описващ U-образна крива, при който де-индустриализацията е временна и частична, а освен това тенденцията към нея се обръща в процес на индустриализация и последвала ре-индустриализация. В историографията, посветена на занаятчийството по българските земи през 19-ти век тезата за това, че занаятите не умират след края на Руско-Турската война не е нова. Тя е застъпена още от Ив. Хаджийски (1995:145-190), макар и без да се позовава на понятието за де-индустриализация, все още неразработено във времето, в

което той пише и без да изследва индустриалното производство. М. Иванов обаче не влиза в диалог с Хаджийски, което би било само в полза на дисертацията, за да покаже надграждането и развитието на тази теза, с фокуса си върху ре-индустриализацията на занаятите. Така отбелязаният като пети принос на дисертационния труд (Автореферат, стр. 45), свързан с тезата за нелинейността би звучал още по-убедително. Понятието за де-индустриализация е въведено чрез разбирането му като спад на заетата работна ръка в занаятчийското и промишленото производство (стр.7), но така то е откъснато от контекста, в който се е зародило и който го поражда – колонизацията. Сравнението на занаятчийството в колониалният контекст, с контекста на Османската империя в последния ѝ век и зараждането на новата Българска държава, именно през призмата на де-индустриализацията, обаче липсва. Така е пропуснат шанса това понятие да бъде надградено и допълнително разработено, за да се превърне не просто в нетен измерител на заетата работна сила, а в обяснителен модел. В този смисъл, третият стълб на методологическия модел в дисертацията е много важен, защото „де-провинциализира“ предмета на изследването и отваря врати както за значими теоретични реконструкции, така и за сравнителни изследвания на занаятчийството в различни политически контексти. Той обаче остава до голяма степен неразработен. Тази бележка не следва да се разбира като критика, защото се отнася до заявена, но неизпълнена амбиция на изследването, което обаче не ощетява кохерентната връзка между заявени цели, регистрирани данни и проведен анализ. Бележката следва да се разбира като по(д)кана за допълване в бъдеще на този останал в страни елемент на методологическия модел.

Проведеният анализ, стъпващ предимно върху първите два стълба на модела е напълно кохерентен и действително успява да покаже обособяването на занаятчийството като самостоятелна обществена сфера, имаща своя собствена логика на развитие. За целта Първа глава се фокусира върху еманципацията на занаятите като самостоятелна стопанска сфера, следваща своя вътрешна логика на развитие, но и започваща да въздейства върху социално-икономическите процеси по българските земи. Втора глава се фокусира върху т.нар. „депресия“, в която изпадат текстилните занаяти, за която повлияват както настъпилите политически промени, но и степента на развитие на самите занаяти. „Депресията“ обаче се оказва само крачка назад, а не край в развитието на текстилните занаяти. Тя сякаш отваря път за трансформацията на занаятите в промишленост – процес, който доц. Иванов нарича ре-индустриализация. Тези две глави напълно следват изявения във Въведението методологически модел и са пример

за изследователска чувствителност и строгост. Третата глава бих определила като най-социологическа, защото дава социална плътност на описаните в първите две глави процеси, говори с езика на актьорите, влиза в техните биографии, впрочем грижливо издирени и систематизирани въз основа на многобройни източници. Това ми дава основание напълно да подкрепя изводеният под номер 8 принос на дисертацията (Автореферат, стр.46) Струва ми се, че именно тази глава превръща изследването в действително интердисциплинарно, ситуиращо се на кръстопътя между историята, социологията и икономиката. Същевременно дисертацията само би спечелила социологическа плътност, ако ключовите понятия в нея като а-синхронността (замествано и със сполучливата метафора за „плуването срещу прилива“), деиндустриализация и други, бъдат допълнително разработени, обвързани в един общ концептуален модел, отразяващ различните аспекти на изследваните процеси. Това би позволило на бъдещите изследователи да цитират този труд, за да се позоват не само на изложения богат емпиричен материал и на заявените тези, но и на понятийните му инструменти.

В заключение, с пълна убеденост подкрепям и гласувам положително за присъждането на научната степен доктор на науките по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата на доц. д-р Мартин Иванов.

Петя Славова